

12. Пидкасистый П. И. Сущностная характеристика познавательной деятельности / П.И. Пидкасистый // Вестник высшей школы. – 1985. – № 9. – С. 35-39.
13. Ильина Т. А. Связь дидактики и частных методик в процессе профессионально-педагогической подготовки будущего учителя / Т.А. Ильина // Формирование социально активной личности учителя. – М., 1982. – С. 23-34.
14. Слостенин В. А. Педагогический процесс как система / В.А. Слостенин. – М.: МАГИСТР-ПРЕСС, 2000. – 488 с.

УДК: 378.147:37.025

С.О. Микитюк

ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ У СТРУКТУРІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

***Анотація.** У статті досліджено проблему використання психологічного ресурсу в структурі підготовки майбутніх учителів. Зазначено, що ресурсний підхід дозволяє здійснювати цільове планування розвитку майбутнього вчителя не лише з позицій сьогодення, а й спираючись на зону близьких і далеких перспектив. До психологічної структури особистості, що є основою розвитку психологічного ресурсу, належать пізнавальні процеси; вольові та емоційні якості. У сукупності психічні процеси постають як характеристики, властивості особистості, до складу яких відносять темперамент, характер, здібності, спрямованість, а також мотиваційну сферу особистості.*

***Ключові слова:** ресурсний підхід, внутрішній ресурс, психологічний ресурс особистості, пізнавальні процеси.*

Mykytiuk S. Psychological resource of an individual in future teacher training.

***Annotation.** The author studied the problem of the psychological resource application in the system of future teacher training. It is noted that the resource-based approach helps forwardgoal-oriented planning of future teacher development not only from the standpoint of the present, but also based on near- and long-term perspectives. The psychological structure of the individual, which is the basis of psychological resources, includes cognitive processes (attention, sensation, perception, memory, thinking, imagination), volitional (perseverance, purposefulness, discipline) and emotional (feelings, emotional state) qualities. Collectively mental processes are characteristics of the individual properties, which include the temperament, character, ability, personal orientation and motivational sphere of the individual. The processes and properties are aimed at obtaining, processing and storage of information, understanding of the outside world and orientation in it. The optimal organization of the process of future teacher training should provide continuous self-improvement and development of potentials. Thus, this attention determines the efficiency and quality of education: the greater the concentration, the more inhibited the effect of adverse stimuli, the more focused and productive the activity is.*

***Key words:** resource-based approach, internal resource, psychological resource of an individual, cognitive process.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Визначальним чинником розв'язання певних проблем у суспільстві є підвищення якості освітнього процесу в країні. Саме освіта супроводжує людину протягом усього її життя, забезпечуючи кожному індивіду найбільш сприятливі умови для особистісного та професійного саморозвитку й самореалізації. Важливим завданням професійної підготовки фахівця до успішного життя в суспільстві є озброєння його знаннями та вміннями самовдосконалення на основі виявлення певного потенціалу ресурсів особистості, що в свою чергу дозволить нарощувати інтелектуальні, духовні, економічні складові суспільства. На нашу думку, це питання може вирішити навчально-виховний процес, який базується на науко-методичних принципах ресурсного підходу, тому що ресурсний підхід вимагає взаємодії ресурсів як зовнішнього впливу на розвиток особистості, так і виявлення й реалізації можливостей суб'єкта (потенціалу особистості) у різних сферах його життєдіяльності, що є важливою умовою досягнення позитивних результатів у навчально-наукових дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведене дослідження засвідчило про те, що наукові розвідки ресурсного підходу здійснено за такими напрямками: аналіз теоретичних питань сутності ресурсів розвитку суб'єкта та їх видів розробляли Р. Акбашева, С. Дружилов, Ю. Забродин, О. Кондаков, В. Марков, О. Цецорина, Т. Шамова та ін.; зв'язок розвитку потенційних можливостей і самовдосконалення особистості досліджували Б. Ананьєв, В. Зазикін, О. Ігнатюк, М. Каган, Л. Коган, Л. Мітіна, М. Ситникова; питанням формування

духовного, творчого потенціалу особистості присвячено публікації таких учених, як Г. Гегель, І. Кант, О. Колісник, М. Мамардашвілі, Я. Пономарьов, Л. Сохань, О. Хаустова та ін.; розвиток професійної компетенції на основі ресурсного підходу висвітлено В. Бодровим, С. Валентей, С. Дятловим, А. Марковою, Л. Нестеровим, О. Савченко, М. Ситниковою, С. Шишовим. Цікаві висновки для нашого дослідження сформульовано в публікаціях, присвячених проблемі індивідуалізації підготовки вчителя (С. Адам, В. Гриньова, Н. Гришанова, І. Ісаєва, Ю. Кулюткін, В. Лозова, Л. Николенко, Т. Рогова, О. Скрипченко та інші).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на певні напрацювання у психолого-педагогічних дослідженнях щодо ролі, сутності ресурсного підходу, актуальність проблеми й інтерес до неї ще не дістали всебічного розкриття: відсутні спеціальні педагогічні дослідження комплексу питань, пов'язаних із тлумаченням ключових понять підходу («ресурси», «потенції» «потенціал», а також питання використання ресурсного підходу в підготовці майбутнього вчителя, у процесі реалізації якого створюються умови не лише виявляти й розвивати потенційні можливості студентів, а й готувати їх до професійної діяльності).

Ресурсний підхід вимагає врахувати різні види ресурсів у підготовці фахівців, створювати умови для самовдосконалення, що пов'язане з активізацією резервних можливостей, які людина може використовувати в аспекті оптимальної самореалізації.

Таким чином, ресурсний підхід у підготовці майбутнього вчителя передбачає забезпечення диференціації, інноваційності та спрямованості на подальше самовдосконалення в освітній діяльності.

Використання ресурсного підходу полягає також у тому, що він сприяє побудові освітнього простору, орієнтованого на розвиток індивідуальності, збагаченню теорії індивідуалізації навчання та виховання: домінування позиції до організації навчально-виховного процесу, що знаходить вияв у принципах ергономічності, забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку студента, реалізація його особистісного потенціалу та здійснення відповідних видів діяльності, позитивного зворотного зв'язку, спрямованого на виявлення змін у суб'єктному досвіді студента, індивідуального вибору змісту, форм і методів у різних видах діяльності, що забезпечує суб'єктну роль особистості в цій діяльності та ін.

Формулювання цілей статті. Мета статті – конкретизувати сутнісні ознаки психологічного ресурсу у структурі підготовки майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, у найбільш загальному вигляді психологічна структура особистості включає в себе три групи психічних процесів: пізнавальні (увага, відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява); вольові (наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість тощо); емоційні (переважаючі почуття, емоційні стани), які можуть виступати як особистісний потенціал, як резервні можливості особистості.

У своїй сукупності психічні процеси виступають як характеристики, особливості, властивості особистості. Психічні властивості різноманітні і включають також темперамент, характер, здібності, спрямованість особистості, а також мотиви діяльності людини. Поряд із процесами і властивостями особистості існують психічні стани. Хоч мотив діяльності є психічною властивістю особистості, вчені (А. Карпов, В. Крутецький, О. Столяренко) виділяють його як важливий самостійний компонент, називаючи поняттям «мотиваційна сфера особистості». Вона – джерело спонукальних сил поведінки, динамічна основа для діяльності людини.

Пізнавальні психічні процеси спрямовані на прийом, переробку і зберігання інформації, пізнання зовнішнього середовища, орієнтацію в ньому, тому їх роль в житті людини в цілому і в будь-якій професійній діяльності надзвичайно важлива. Чим краще організовані ці процеси в людини, тим легше, швидше і глибше вона пізнає навколишній світ.

Потреба в розвитку – це те, що визначає особистісний сенс неперервної освіти та самоосвіти вчителя. На якому б етапі життєвого та професійного шляху педагог не перебував, він ніколи не може вважати власний професійний рівень довершеним, а свою професійну концепцію – застиглою, раз і назавжди сформульованою. У цьому постійному професійному вдосконаленні криється найважливіша особливість розвитку пізнавальних процесів та особистості вчителя, його індивідуального досвіду та професійної самосвідомості [2].

Увага як одна з провідних когнітивних функцій забезпечує ефективне функціонування пам'яті, мислення, відчуттів, сприйняття, тобто відображення людиною якостей предметів зовнішнього та внутрішнього світу. Разом із пам'яттю та мисленням вона є основою будь-якої діяльності, визначаючи її ефективність та якість. Під час навчального процесу й отримання професійних навичок, що забезпечують формування готовності до педагогічної діяльності, студент має здатність володіти власною увагою та контролювати її. Основною функцією уваги є забезпечення зосередженості та спрямованості психічної діяльності [6].

Різні види діяльності відповідно висувають особливі вимоги до уваги людини. В одному випадку необхідна блискавична точність у сприйманні рухів, у практичних або розумових діях, в іншому – тривале зосередження на одному об'єкті або одночасна увага до кількох та ін. Значення уваги в підготовці вчителя не можна перебільшити. Як відомо, увага як процес має різні властивості (концентрація, стійкість, переключення, розподіл та обсяг), які в діяльності вчителя мають специфічні особливості прояву.

Розглянемо особливості цих властивостей. Зокрема концентрація уваги характеризується зосередженістю на конкретному об'єкті психічної діяльності, має певну інтенсивність, а отже певний ступінь концентрації. Чим сильніше зосередження, тим більше гальмується дія побічних подразників, тим цілеспрямованішою та продуктивнішою стає сама діяльність. Скажімо, захопившись певною справою, людина не бачить і не чує, що навколо неї відбуваються негативні процеси. У педагогічній діяльності концентрація набуває більшого значення в роботі вчителя з навчальним або науковим матеріалом, в індивідуальній виховній роботі з учнем, адже від ступеня зосередженості вчителя на навчальних, наукових, виховних проблемах залежить кінцевий результат педагогічної діяльності [5].

Діяльність учителя належить до стресогенних професій, напружених у психологічному плані, таких, що вимагають від людини значних резервів саморегуляції. Виконання професійних обов'язків в умовах постійного впливу відволікаючих чинників виводить на перший план стійкість уваги, яка виявляється у тривалості зосередженості на об'єкті. Вона характеризується часом, протягом якого діяльність людини зберігає свою цілеспрямованість, а тому є необхідною внутрішньою умовою виконання завдання до кінця. Властивість ця залежить від сили нервових процесів, характеру діяльності, ставлення до справи, усталених звичок, умінь працювати. Стійкість уваги посилюється, коли зміст діяльності викликає зацікавленість, коли ми щось робимо з об'єктом уваги, постійно виявляємо в ньому нові особливості. Стійкість уваги є і умовою, і наслідком цілеспрямованої діяльності людини. Увага до об'єкта викликає необхідність дії, а дія ще більше зосереджує увагу на об'єкті, що в свою чергу є неодмінною умовою мобілізації розумових сил для подолання труднощів. Помірні труднощі, які долаються у процесі роботи, посилюють стійкість уваги. Не менше значення має підтримка стійкості уваги учнів, тому що від рівня стійкості їхньої уваги залежить рівень засвоєння знань.

Процес навчання нерозривно пов'язаний з вихованням. Спрямовуючи зусилля на те, щоб окремі учень або аудиторія дітей засвоїли навчальний матеріал, грамотний педагог акцентує увагу дітей на етичних, моральних або духовних особливостях розвитку. А для цього необхідно знати не тільки вікові та індивідуальні особливості розвитку дітей, але й психолого-педагогічні прийоми, що змушують переключатися на різні види активності. Переключення уваги полягає в довільному перенесенні її спрямованості з одного об'єкта на інший. Навмисний характер відрізняє його від відволікання уваги, коли людина змінює об'єкт уваги мимовільно. Переключаючи увагу, людина свідомо переходить з одного об'єкта на інший, від одного завдання до іншого, ставлячи перед собою мету зайнятись чимось новим або перепочити. Переключення уваги – важлива властивість особистості, вияв її здатності володіти своєю увагою, яка допомагає їй орієнтуватися в навколишній дійсності, швидко приступати до виконання нових завдань.

Діяльність учителя пов'язана з великою кількістю обов'язків, доручень, дій, виконання яких під час педагогічної діяльності пов'язане з вимогою одночасного їх використання. Наприклад, під час пояснення навчального матеріалу та контролю за поведінкою учнів класу розподіл уваги полягає в тому, що людина може одночасно утримувати в зоні уваги кілька об'єктів, виконувати два, а то й три види діяльності. Складні різновиди діяльності вимагають

від людини виконання одночасно кількох видів діяльності. Вона змушена розподіляти увагу, тобто одночасно зосереджувати її на різних процесах і об'єктах, часто з різною мірою виразності. Уміння розподіляти увагу вимагає від учителя оволодіння певними видами діяльності. Успіхи значно зростають, якщо виконання однієї чи кількох діяльностей більш або менш автоматизоване й не натрапляє на серйозні перешкоди. Додаткові дії вимагають менше уваги до себе, оскільки виконуються значною мірою автоматизовано. Проте майже неможливо розподіляти увагу в межах одного аналізатора: слухати уважно дві промови, слухати й читати. Якщо одна з діяльностей вимагає значної концентрації уваги, то розподіл стає неможливим, адже зосередження свідомості на певних об'єктах неминуче пов'язане зі звуженням його поля.

Важливою особливістю уваги, що є особистісною характеристикою вчителя, сутність якої визначається кількістю об'єктів, які можна охопити увагою в обмежений відрізок часу, є обсяг. Обсяг уваги пов'язаний із властивістю її концентрації й перебуває у зворотній пропорційній залежності від неї. Якщо максимальна концентрація уваги характеризує ступінь звуження свідомості, то обсяг характеризує ступінь його розширення.

Взаємозв'язок між особливостями уваги та успішністю виконання різних видів діяльності викликав інтерес багатьох дослідників. Чимало вчених розкривають особливості прояву окремих властивостей уваги людини та їх співвідношення. Дослідження такого плану виконували Н. Добрынін та його співробітники [1]. Дослідження засвідчило, що більшість науковців установила зв'язок між різними властивостями уваги людини і властивостями її нервової системи.

У роботах Л. Ніколенко та О. Скрипченко [4] підкреслювались особливості відбору студентів до педагогічних ВНЗ. В. Миттельман розглядав важливість визначення «міри» психічних функцій студентів-педагогів [3].

Розглядаючи увагу як ресурсне утворення, що забезпечує спрямованість свідомості особистості на переробці необхідної інформації, треба мати на увазі, що ресурси розумових зусиль мають свої обмеження. Питання про вимір розумового навантаження педагога, оцінку складності виконуваних завдань та визначення пріоритетних інформаційних потоків є ключовим при вирішенні проблеми розподілу уваги в складних ситуаціях одночасного виконання вчителем двох або більшої кількості видів діяльності. Для досягнення високого рівня продуктивності при вирішенні зазначених завдань необхідні доведені до автоматизму навички селективної переробки інформації. Уміння відфільтровувати другорядні подразники, залишаючи у полі зору пріоритетні, культивується з метою ощадливого використання обмежених ресурсів організму – це також одна зі складових, що забезпечує професійний рівень учителя.

Висновки з даного дослідження. Отже, одним із компонентів готовності до майбутньої професійної діяльності студента-педагога є увага як вольовий контроль за діяльністю. Це означає, що для ефективного виконання професійної діяльності необхідна (перевага) довільної або активної уваги, яка дозволяє працювати педагогу в умовах впливу сторонніх зовнішніх і внутрішніх чинників.

Разом із спрямованістю зосередженість уваги сприяє впорядкуванню думок і відчуттів, дозволяючи максимально використовувати інтелектуальні й енергетичні ресурси та взагалі потенційні можливості індивіда. При правильному здійсненні механізму регулювання уваги обсяг актуальної в певний час інформації наближається до оптимального, внаслідок чого людина отримує позитивні емоції, інтерес і зацікавленість у діяльності.

Перспективи подальших розвідок. Перспективним напрямком визначено компаративний аналіз шляхів оптимізації психологічних ресурсів у структурі підготовки педагогічних кадрів.

Список використаних джерел

1. Добрынін Н. Ф. Внимание. Общая психология / Н. Ф. Добрынін, Е. Б. Пирогова ; под ред. А.В. Петровського. – 2-е изд. – М. : Просвещение, 1976. – С. 187-209.
2. Метельский Г. И. Психологические особенности гностической деятельности учителя / Г. И. Метельский – Л. : ЛГУ, 1979. – 18 с.
3. Миттельман Р. И. Психологический анализ и активизация профессионально значимых свойств внимания учителя : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Р. И. Миттельман. – К., 1988. – 19 с.

4. Николенко Л. Ф. К вопросу об отборе студентов в педвузы / Л. Ф. Николенко, А. В. Скрипченко // Психологические основы профессионального отбора : уч. пособие. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 106–108.
5. Романець В. А. Історія психології стародавнього світу і середніх віків / В. А. Романець. – К. : Вища школа, Головне вид-во, 1983. – 415 с.
6. Савченко Т. Л. Особливості системної організації уваги та загальні принципи її корекції як засіб оптимізації професійної діяльності педагогів / Т. Л. Савченко // Актуальні проблеми психології. – Том V : Психофізіологія. Медична психологія. Генетична психологія. – Випуск 3. – К. : Міленіум, 2004. – С. 182–193.

УДК: 378.092.56

Л.Ю. Москальова

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕТНОХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ В ОСОБИСТІСНОМУ РОЗВИТКУ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті розглянуто питання етнохудожньої культури у процесах розвитку сучасної професійної освіти. Автор вказує на потребу особистісного розвитку студентів напряму підготовки «Мистецтво» на основі кращих зразків народної творчості та самобутньої регіональної етнохудожньої культури з урахуванням традицій етнопедagogіки.

Ключові слова: етнохудожня культура, етнопедagogіка, особистісний розвиток.

Moskaliouva L.Yu. A Social-educate potential of ethnoart culture in personality development of students

Annotation. The questions ethnoart culture in the processes of development of modern vocational education. The author points to the need for personal development of students' field of study "Art" on the basis of the best examples of folk art and distinctive regional culture ethnoart with the traditions ethnopedagogics. ethnoart culture, pedagogy, personal development.

Key words: ethnoart culture, ethnic pedagogy, personal development.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні перетворення у всіх сферах життєдіяльності суспільства (економічна, політична, соціальна, культурна тощо) є досить складними і суперечливими. Це не може не впливати на стан культури, освіти, розвитку сучасної молоді під час набуття ними соціальності. Уніфікація та універсалізм призводять до певних наслідків для усвідомлення людиною себе як представника певного типу етнохудожньої культури, її самобутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема знаходить відбиття в роботах В. Кукушіна, Л. Столяренко [3], Г. Палаткіної [4], Л. Романової [6], Н. Ульянової [7], К. Ессекуєва [8], Ф. Ялалова [10] та ін. Аналіз широкого кола наукової літератури показав, що сьогодні напрацьовано основи для визначення соціально-виховного потенціалу етнохудожньої культури.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У той же час проблеми особистісного розвитку студентів спеціальності «Мистецтво» як майбутніх носіїв етнохудожньої культури не знайшли достатнього відображення в педагогічних дослідженнях. Недостатньо вивченими залишаються ціннісні аспекти етнохудожньої культури в сучасному освітньому просторі.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – обґрунтувати соціально-виховний потенціал етнохудожньої культури для особистісного розвитку студентів напряму підготовки «Мистецтво».

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки в Україні розробляються і впроваджуються програми відродження народної культури, націлені на реалізацію її соціально-виховного потенціалу. Цілі і завдання виховання особистості на основі вищих духовно-моральних цінностей та ідеалів, утілених у різних традиційних формах культури, характерних для різних регіонів, набувають особливої соціально-культурної значущості. З цього приводу можна навести положення декількох нормативних документів.